

**N:o 77.**

Ank. till Riksd. kansli den 3 maj 1898, kl. 3 e. m.

*Utlåtande, i anledning af väckt motion om skrifvelse till Kongl. Maj:t med begäran om utredning rörande införande af obligatoriskt rättsligt försvar för tilltalade i brottmål.*

Uti en inom Andra Kammaren väckt, till lagutskottets behandling hänvisad motion, n:o 169, har herr *K. A. Staaff* hemställt, att Riksdagen måtte i skrifvelse till Kongl. Maj:t anhålla, det Kongl. Maj:t täcktes låta verkställa en fullständig utredning af frågan om obligatoriskt, på statens bekostnad anordnad rättsligt försvar för tilltalade i brottmål, om möjligheten och förutsättningarne för införande af sådant försvar äfven hos oss, om den utsträckning, i hvilken försvaret borde göras obligatoriskt, samt om kostnaden för institutionens genomförande, äfvensom det Kongl. Maj:t behagade, derest utredningen dertill gifver anledning, för Riksdagen framlägga förslag till lag i detta ämne.

Till stöd för motionen anføres:

En af de hufvuduppgifter, som den nyare tidens straffprocess satt sig före, vore att söka skydda den anklagades rätt på ett mera verkamt sätt än i äldre tider varit fallet.

Man hade t. ex. i sådant afseende uti nyare lagstiftningar infört noggranna bestämmelser i syfte att trygga den i brottmål tilltalade mot godtycke vid tillämpningen af de svåra tvångsmedel, som understundom måste användas emot misstänkta personer, och att gifva honom möjlig-

het till upprättelse, då denna tillämpning trots sådana försigtighetsmått visat sig origtig. Man hade vidare på allehanda sätt sökt regelbinda sjelfva rättegångsförfarandet medelst vissa former, egnade att förekomma godtycklighet från de dömande myndigheternas sida. Och man hade slutligen lagt sig vinn om att redan i en första domstol söka samla all möjlig kompetens i afseende på sjelfva dömandet genom att — vare sig af två element, ett rättsbildadt och ett lekmanneelement, eller af blott det förra — bilda ett kollegium af verkligt erfarne och särskildt duglige domare.

Men det måhända viktigaste uttrycket för denna omsorg om den anklagades rätt hade dock varit det i de flesta kulturländer sedan länge införda så kallade obligatoriska försvaret i brottmål.

Med obligatoriskt försvar i brottmål menades som bekant den processuella princip, att den anklagade — ehvad han vore rik eller fattig — skulle ega biträde af en kompetent försvarsadvokat, hvaraf följde att, om han ej kunde eller ville skaffa sig sådan sjelf, samhället genom något af sina organ och på sin bekostnad anvisade honom en försvarare.

Redan här borde det emellertid framhållas, att principen likväl i praxis ingenstädes erhållit den utsträckning att gälla för tilltalade i alla slags brottmål, utan att sådana mål plägade derifrån uteslutas, der allenast jemförelsevis ringa ansvar kunde ifrågakomma. För förebyggande af missförstånd ville motionären därför betona, att det ej heller af honom ifrågasattes annat, än att en hel del brottmål gifvetvis skulle afskiljas från dem, i hvilka försvaret skulle vara obligatoriskt.

Hvad vore då den af samhället tillsatta försvararens uppgift? Ingen annan i sjelfva verket än den, hvarje advokat, som sjelfvilligt åtog sig en rättssak, egde, nemligen att efter måttet af sina bästa krafter bistå hufvudmannen med råd och dåd och att således — utan sanningens förvrängande — framdraga och förebringa allt, som kunde tjena till dennes bästa.

Ville man närmare göra sig reda för de speciella åligganden, som tillhörde en försvarare i brottmål, torde de lämpligen kunna grupperas sålunda.

Försvararen vore skyldig att bistå den anklagade genom att förekomma och afhjelpa de för denne ofördelaktiga följderna af hans brist på insigt i sjelfva de processuella formerna, och speciellt vore försvararen skyldig att bevara åt den anklagade alla laga rättegångsförmåner.

Man måste ju nemligen ihågkomma, att de tilltalade till det alldeles öfverväldigande flertalet saknade hvarje kunskap, hvarje äfven

det enklaste begrepp om de bestämmelser, som utgjorde grundvalen för en laga rättegång, och att det således i brist på ett rättsligt försvar vore helt och hållet öfverlemnadt åt domarens samvetsgrannhet och förmåga, att allt verkligen blefve iakttaget, som i fråga om processuella förmåner kunde lända den tilltalade till godo.

Men huru stor domarens samvetsgrannhet och förmåga än vore, visade dock erfarenheten, att de i allmänhet icke räckte till för att tillvarataga på en gång samhällets i den ransakande och dömande myndigheten personifierade intresse och den anklagades. Ja — situationer kunde uppstå och uppstode oupphörligt, då man måste erkänna, att den anklagades intresse hade blifvit förbisedt, utan att dock det ringaste fel kunde tillvitas domaren, helt enkelt därför att lagen icke pålagt och icke kunde pålägga honom att vårda sig om den tilltalades förmåner på ett så *aktivt* sätt, som skulle erfordras för att dessa skulle blifva rätt tillgodosedda. Väl kunde man icke så sällan få höra, huru en domare — då han efter vunnen utredning klarligen såge hvad som borde göras från den anklagades sida, hvilka yrkanden som borde framställas och hvilka omständigheter borde betonas — så att säga »lade orden i munnen» på denne för att kunna i protokollet anteckna hvad han funne oundgängligen nödigt. Men — om nu också detta skulle anses förenligt med en god rättegång — hvem kunde fordra, att domaren skulle ingripa till den grad i målets skötsel, att han på ett tidigare stadium borde för den anklagades räkning framställa och motivera de rent processuella yrkanden (t. ex. i fråga om uppskof för visst ändamål, vittnesjäf m. m.), hvilka då borde och af en rättsbildad advokat gifvetvis skulle framställas, för att ej tala om de mångahanda fall, då erinringar borde framställas just med afseende på domarens egen processledande verksamhet.

Vidare hade försvararen att bidraga till sjelfva utredningen i saken. Han skulle således med största noggrannhet höra sin klient om alla de omständigheter, hvilka syntes honom (försvararen) af betydelse. Och han skulle biträda klienten i att uppsöka och ordna bevisning till ådagaläggande af dylika omständigheter. Å andra sidan tillhörde det honom att afskilja det onödiga, som allenast skulle belasta rättegången och protokollet, utan att bidraga till upplysning i sjelfva saken.

I fråga om denna punkt — utredningen — hade tydligen försvararen en af sina förnämsta uppgifter. Den oerfarne, icke rättsbildade hufvudmannen kunde oftast icke rätt urskilja hvad som kunde vara af verklig vikt i saken, ej heller — i synnerhet då fråga vore om uppgifter och omständigheter, hvilka borde efterforskas i akter och

handlingar — uppsöka dessa. Och i det fall, då han vore genom ranskningsfängelset beröfvad sin frihet, föreläge ju till och med för honom ett direkt fysiskt hinder att personligen verka till utrednings och bevisnings anskaffande.

Ytterligare skulle försvararen naturligen biträda sin klient genom kompletterande af dennes bristande insigt i sjelfva den materiella rätten, närmast således strafflagstiftningen, men också de andra lagstiftningens grenar, som kunde vara af betydelse för bedömande af ett visst straffrättsligt fall.

Försvararen skulle vidare inför sjelfva domstolen ersätta hvad som felades den tilltalade i förmåga att framföra alla de omständigheter, som kunde gagna honom, och i den anklagades intresse — dock alltid utan att träda sanningen för nära — belysa dessa omständigheter. Det vore detta man kallade att »plädera» saken.

Om slutligen den tilltalades sak syntes tvifvelaktig, så att fråga kunde vara om hans fällande, tillhörde det försvararen att framdraga alla de förmildrande omständigheter, hvilka kunde bidraga till ett riktigt utmätande af det straff, som komme att ådömas hans klient i händelse af en fällande dom.

Efter erhållet utslag i underrätt åläge det försvararen att, om utslaget vore fällande, gifva den tilltalade råd, huruvida utsigt förefunnes att vinna något genom besvär i högre instans. Denna hans uppgift vore af icke ringa vikt både för att möjliggöra besvärns anförande, der sådana verkligen borde anföras, och för att förekomma dem, der de vore utsigtslösa och således — på samma gång de, om den tilltalade vore häktad, fördröjde hans straffid — onödigtvis betungade öfverdomstolarne med onyttigt arbete.

Ville man nu med allvar och samvetsgrannhet betrakta dessa af motionären angifna hufvudpunkter i försvarsadvokatens åligganden, vågade motionären tro, att det icke skulle vara möjligt bestrida, att han på hvar enda en af dessa punkter hade en verklig och väsentlig uppgift att fylla.

Skulle man ur samhällets synpunkt i en enda formel söka sammanfatta det rättsliga försvarets ändamål, kunde man säga, att det tjenade detta höga syfte: *att den oskyldige icke skulle straffas och att den skyldige icke skulle straffas mera än han förtjenade.* Men denna formel vore dock icke fullt egentlig så till vida som det ofta icke vore nog, att den oskyldige ginge fri från lagens straff. Han hade äfven rätt att fordra, att hans oskuld i möjligaste mätto blefve ådagalagd. Detta vore särskildt af vikt att framhålla i ett land, der de åldriga inqvisi-

toriska formerna vore egnade att kasta en svår skugga på den en gång lagförde, men frikände, hvilken skugga ofta icke ett helt lif mäktade utplåna.

I sjelfva verket syntes det ligga i sakens natur, att när samhället genom sina myndigheter öfvade så betydande ingrepp i den enskildes hela lif och öde, som ett åtal och ännu mera ett åtal med åtföljande häktning kunde innebära, så borde också detta samhälle känna och erkänna såsom en förpligtelse att icke äfventyra, att den sålunda angripne genom egen okunnighet eller oförmåga ginge miste om något, som kunde lända honom till förmån.

Och särdeles motbjudande framträdde skilnaden mellan rik och fattig inför lagen, då den rike genom sin rikedom vunne en utomordentligt mycket större möjlighet att vinna verklig och full rättvisa än den fattige.

Då motionären ville försöka att på förhand upptaga och bemöta de tänkbara invändningarna emot införandet äfven hos oss af ett obligatoriskt rättsligt försvar, blefve han i viss mån villrådig. Det finnes ju nemligen åtskilliga ämnen inom rättsväsendet, hvilka väckt liflig strid, och der således såväl den utländska som äfven understundom den inhemska litteraturen erbjöde en lätt tillgänglig profkarta öfver de skäl och motskäl, som bjudits för den ena och andra åsigten.

Men så vore icke förhållandet med afseende på det nu föreliggande ämnet. Den inhemska litteraturen hade, snart sagdt, hvarken skäl eller motskäl att bjuda, ty ämnet hade der knappast varit på tal. Och i den utländska litteraturen funne motionären mångfaldiga grunder anförda för, men inga emot försvarsinstitutionen. Den vore helt enkelt erkänd såsom ett nödvändigt ingredierande element i en god rättskipning. Det finnes icke mer än en mening derom.

Motionären funne sig således hänvisad till sin egen erfarenhet om den i vårt land rådande uppfattningen af rättsväsendet och dess olika organ och ville söka att ur denna leda sig till de argument, som kunde antagas blifva framställda emot hans ståndpunkt i frågan.

Förmodligen skulle det principiella motståndet vara väsentligast att söka uti det missförstånd rörande advokatens verksamhet i allmänhet och de fördomar emot rättsbildade advokaters medverkan vid rättegångarne, som så länge rådt i vårt land, i nu ifrågavarande fall förstärkt med en farhåga, att advokaternas medverkan vid brottmål kunde komma att leda till den skyldiges frikännande.

Hvad då först anginge den hos oss ända till senaste tid rådande fördomsfulla uppfattningen af advokatyrket öfver hufvud, torde man

icke utan skäl kunna hoppas, att densamma åtminstone vore på väg att vika för en riktigare och sundare åskådning — ett förhållande, för hvilket man sannolikt i icke ringa mån hade att tacka nya lagberedningens i detta stycke särdeles kraftiga och om ett modernare uppfattningssätt vittnande framställning i det så kallade principbetänkandet.

Ännu verksammare till framkallande af detta resultat torde dock den omständigheten hafva varit, att advokatyrbetjeningen faktiskt på ett partialt af år i Sverige dragit till sig en stor del utöfvare af helt annat slag, än som förut bjudits allmänheten.

Hvad åter anginge den möjliga farhågan, att en verklig skyldig person skulle kunna gå fri genom ett rättsligt försvar, så syntes den föga grundad. Derest ett rättsligt försvar af staten anordnades, torde det hos oss som annorstädes komma att läggas i händerna på personer, hvilka genom sin allmänna hederlighet och omsorgen om sin sociala ställning och sitt yrkes anseende kände sig alldeles hindrade från att med uppsåt söka främja den skyldiges friande på sanningens bekostnad. Och om man menade, att den anklagades egen okunnighet understundom kunnat, der han vore skyldig, röja hans brottslighet, men att denna kunde, i händelse han eger biträde, utan sakförarens vett och vilja förblifva ouppdagad, då måste svaras: att denna möjlighet väl ej vore alldeles utesluten, men att man här som så ofta måste välja emellan att låta de oskyldiga lida eller att möjligen riskera, att den skyldige någon enda gång ej blefve behörigen näpst.

Det vore emellertid icke sannolikt, att den verklig skyldige ginge fri genom advokats medverkan. Men om detta kunde befaras och ansåges lägga hinder i vägen för ett obligatoriskt rättsligt försvar i brottmål, då skulle ett sådant betraktelsesätt i sjelfva verket föra längre än till den ståndpunkt, vår lagstiftning nu intog. Det skulle föra ända till den ståndpunkt, som 1734 års lag intog, då den i 15 kap. 1 § rättegångsbalken endast villkorligt — efter domarens pröfning — tillät den tilltalade att hafva biträde. Men då man frångått denna ståndpunkt, hvilket skedde genom lagen den 12 december 1890, och genom nyss anförda lagrumms nya lydelse tillät den tilltalade, som sjelf kunde skaffa sig rättslig hjälp, att utan särskildt medgifvande af domstolen begagna sådan, kunde man ju icke rimligtvis återropa det nu anförda argumentet.

Ville man såsom ett quasi-principiellt skäl på försök framdraga något sådant, som att det obligatoriska försvaret icke hade något berättigande hos oss, utan vore behöfligt i andra rättegångssystem blott

på grund af att helt andra allmänna grunder för rättegången der gälla, så ville motionären bemöta denna invändning på följande sätt.

Det vore visserligen sant, att ett obligatoriskt försvar vore så godt som oundgängligt, der muntlig och omedelbar procedur rådde, redan af det skäl, att sjelfva formen för rättegången eljest skulle alldeles falla sönder. Det vore ju faktiskt möjligt att uppskrifva i ett protokoll hvad den tilltalade svarade på frågor, såsom i ett inquisitoriskt och skriftligt system skedde. Men det vore faktiskt omöjligt att af en olärd tilltalad vinna det slags medverkan från partens sida, som vore ovilkorligen förutsatt i en muntlig rättegång, allra helst en sådan inför jury. Det vore således sant, att sjelfva rättegångsformen gjorde försvarare nödvändig, der denna vore muntlig. Men därför att den skriftliga rättegångsformen icke ovilkorligen fordrade försvarare, följde icke, att denne under ett skriftligt system vore mindre nödvändig för den materiella sanningens och rättvisans främjande. Alla de uppgifter, som ofvau angifvits såsom innefattande försvararens hufvudsakliga åligganden, måste fyllas för åstadkommande af verklig rättvisa i den skriftliga proceduren lika väl som i den muntliga. Skilnaden vore blott den, att till och med sjelfva den yttre formen svårigen kunde skötas utan bistånd af försvarare vid den muntliga proceduren.

Historiskt sedt funne man också, att försvarsinstitutionen föregått den muntliga och omedelbara proceduren i en nyare tids rättegångsförfarande.

Motionären öfverginge nu ifrån de principiella invändningarne till de praktiska.

Den första af det slaget, som kunde tänkas, vore väl den, att det fattades rättsbildade sakförare i tillräcklig mängd att uppfylla en sådan institutions fordringar hos oss. För egen del ville motionären icke inlåta sig på ett bestämdt svar på den frågan. Motionen utmynnar i ett yrkande om utredning af frågan i dess helhet, och till denna utredning hörde ock besvarande af spörsmålet, huru vida ett tillräckligt antal kompetenta sakförare hos oss för närvarande finnes. Blott så mycket ville motionären här hafva betonat, att det åtminstone alldeles icke vore klar sak, att tillräckligt antal icke finnes. I närvarande stund räknade den sammanslutning af rättsbildade advokater, som sedan ett tiotal år existerade i vårt land, ett antal medlemmar af inemot hundra, men den torde ännu icke på långt när omfatta alla praktiserande rättsbildade advokater, hvilka uppfylde villkoren för inträde deri.

Den andra praktiska frågan vore den om kostnaden. Den kunde motionären för närvarande icke ens närmelsevis besvara. Men det syn-

tes föga antagligt, att vi svenskar icke skulle kunna för rättsskipningens höjande åstadkomma, hvad Norge — som sedan flera årtionden haft obligatoriskt rättsligt försvar för tilltalade — förmått.

Till sist ville motionären framhålla, att den reform, han genom denna motion ville söka väcka på tal, vore af beskaffenhet att icke med nödvändighet föranleda andra förändringar inom vårt rättsväsende. Å andra sidan vore genom införande af ett obligatoriskt rättsligt försvar möjligheten äfven för oss vunnen att, om så i en framtid skulle anses tjenligt, tillägna oss nyare former för rättegångsförfarandet, hvilka utan sådant försvar icke kunde genomföras.

I det hela vågade motionären påstå, att det i denna stund icke kunde tänkas någon reform inom det svenska rättsväsendet, som å ena sidan skulle vara så egnad att i ett slag höja detsamma till en rättvisans fordringar mera motsvarande ståndpunkt och å andra sidan låte sig genomföras så alldeles partielt utan rubbning af rådande processprinciper i öfrigt, som den motionären här förordat.

Onekligen har motionären framlagt en tilltalande skildring af de grundtankar, på hvilka principen om obligatoriskt rättsligt försvar för tilltalade i brottmål hvilar, samt af de fördelar, som kunde vara att förvänta af dess antagande. Teoretiskt sedt låter sig tvifvelsutand, som motionären härom anført, med fog sägas. Vår brottmålsprocess, vid hvilken domaren måste ex officio sjelf uppmärksamma hvad som länder till den tilltalades försvar, och detta under utöfning af en så pass vidsträckt processledande verksamhet, att denna kan sägas vara i viss mån bestämd af den s. k. inquisitoriska processens grundsatser, lemna helt visst tillfälle till anmärkningar, dem man från teoretisk synpunkt icke kan fränkänna giltigtighet.

Det händer emellertid ofta, att rättsinstitut, hvilka för den teoretiska spekulationen synas bristfälliga, i sin tillämpning ganska väl motsvara sitt ändamål; och med allt erkännande af, att vår svenska rättegångsordning i åtskilliga punkter kan behöfva underkastas förändring, tror utskottet dock, att i det särskilda afseende, som nu är i fråga, en förändring sådan som den af motionären angifna icke är af behovet påkallad eller i öfrigt att tillråda. Utskottet är icke öfvertygad, att något verkligt behof af en dylik ändring gjort sig gällande inom vår rättsordning, sådan denna enligt lag och rättssed är bestämd, och

utskottet håller före, att den, om den vidtoges, skulle kunna medföra konsekvenser, mot hvilka man med skäl kan hysa betänkligheter.

Motionären har sagt, att, om man ville söka i en enda formel sammanfatta det rättsliga försvarets ändamål, detsamma kunde sägas tjena detta höga syfte: att den oskyldige icke skall straffas och att den skyldige icke skall straffas mera, än han förtjenar. Detta är helt visst riktigt, men så vidt utskottet kan se, kan man icke med fog mot vårt rättsväsende rigta den anmärkningen, att ej nämnda syfte blir tillgodosedt. Ingen processform är ofelbar, och enstaka fall, i hvilka oskyldige blifvit dömda eller skyldige dömda hårdare än de förtjenat, kunna visserligen hafva förekommit. Sådant kan dock inträffa enligt hvarje rättegångsordning och äfven inom sådana, som antagit det obligatoriska försvaret för tilltalade i brottmål. Frågan gäller, huru vida något dylikt förekommit enligt vår rättsprocedur på sådant sätt, att missförhållandet kan anses hafva haft sin grund just i saknaden af rättsbildadt biträde för den tilltalade, samt i den omfattning, att det med skäl bör gifva anledning till ny och ändrad lagstiftning. Enligt utskottets åsigt kan svaret på denna fråga med ganska stort berättigande afgifvas nekande.

Utskottets betänkligheter mot det framställda förslaget vinna emellertid ytterligare styrka deraf, att detsamma, om det genomfördes, skulle enligt utskottets förmenande kunna gifva anledning till ett missförhållande, som man för visso vill undvika. Straffprocessen erkänner visserligen såsom sin uppgift, att den oskyldige ej må blifva dömd samt den skyldige ej dömas hårdare, än han förtjenar, men den ställer ock för sig det målet, att den, som verkligen är skyldig, också må varda fäld. Den nära liggande invändningen, att den rättsbildade advokatens biträde kunde komma att i betänklig grad gå ut på den verkligen skyldiges frikännande, bemöter motionären med hänvisning dertill, att det rättsliga försvaret finge antagas komma att här som annorstädes läggas i händerna på personer, hvilka genom sin allmänna hederlighet och omsorgen om sin sociala ställning och sitt yrkes anseende skulle känna sig alldeles hindrade att med uppsåt söka främja den skyldiges friande på sanningens bekostnad. Erfarenheten från utlandets domstolar häntyder dock derpå, att den tilltalades advokat sätter en ära uti att bereda sin klient alla tänkbara fördelar och uti sin sträfvan härefter snarare anser såsom sin pligt än såsom en ohederlighet att fördölja sanningen, derest densamma skulle verka till skada för klientens intressen. Detta förhållande berättigar utskottet till det antagandet, att äfven i vårt land det obligatoriska rättsliga försvaret skulle verka försvärande med hänsyn till uppdagandet af den tilltalades brottslighet.

Härmed må nu förhålla sig huru som helst. Uppenbart är emellertid, att staten vid sitt anordnande af brottmålsprocessen icke kan åtnöja sig med en lägre kompetens hos sina åklagare än den, som staten kräver af det rättsbildade biträdet åt den tilltalade. Det lär ej under några förhållanden få anses lämpligt att till de tilltalades biträde i brottmål sätta personer af högre kompetens, än som fordras af dem, som äro satta att i dylika mål bevaka samhällets, ofta äfven enskilde målsegandes intressen. Ett antagande af den utaf motionären förordade principen skulle således med nödvändighet kräva förändring äfven af vår svenska åklagarecorps. Konseqvensen skulle alltså leda till uppställande af ökade kompetensfordringar för länsmans- och stadsfiskals-tjänster och, med ökade kompetensfordringar, äfven till ökade utgifter för statsverket.

Men med den omstöpning af vårt brottmålsförfarande, som låge deri, att i regeln endast rättskunniga personer å ömse sidor förde talan inför rätta, hade man intagit en ståndpunkt, som snart nog skulle för-anleda en öfvergång till den rena förhandlingsprincipens tillämpning och i fortsättningen må hända medföra en anslutning äfven hos oss till det utländska processförfarande, som bär namn af det muntliga och omedelbara. Motionären anser visserligen en dylik utvecklingsgång icke vara oundgänglig. Påtagligen håller han den dock för trolig. Han anför, att, historiskt sedt, försvarsinstitutionen föregått den muntliga och omedelbara proceduren i en nyare tids rättegångsförfarande, och han betonar, att genom införande af ett obligatoriskt rättsligt försvar möjligheten är beredd att, om så i en framtid skulle anses tjenligt, tillägna oss nyare former för rättegångsförfarandet, hvilka utan sådant försvar icke kunna genomföras. Den reform, han föreslår, ehuru i och för sig mindre omfattande, ställer sålunda i utsigt andra mera genomgripande förändringar. Äfven detta förhållande föranleder, att motionärens förslag ej kan annorledes än med stor betänksamhet mottagas, så mycket mera, som fördelarna af de vidtgående förändringar, dem förslaget ställer i perspektiv, synas utskottet i hög grad tvifvelaktiga.

Med afseende å hvad utskottet nu anført, hemställer utskottet,

att herr Staaffs ifrågavarande motion icke må till någon Riksdagens åtgärd föranleda.

Stockholm den 3 maj 1898.

På lagutskottets vägnar:

CARL B. HASSELROT.

Herr *Ohlsson* har begärt få antecknadt att han icke deltagit i ärendets behandling inom utskottet.